

Ακηδεμόνευτοι Στοχασμοί

Πρόλογος – Τιμώντας τη Μνήμη του Θεμιστοκλή Ξανθόπουλου

Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο θεωρεί χρέος του να τιμά τη μνήμη του Θεμιστοκλή Ξανθόπουλου, επίλεκτου μέλους του και επί εξαετία Πρύτανή του. Η έκδοση αυτού του τόμου εντάσσεται στις συμβολικές πράξεις απόδοσης τιμής. Οι μαθητές του (στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) και οι συνάδελφοι που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση σκέφτηκαν διαφορετικούς τρόπους απόδοσης της τιμής: είτε αναφερόμενοι στην προσωπικότητά του, είτε στο επιστημονικό αντικείμενο που εκείνος θεράπευε, είτε στις ευρύτερες περιοχές της επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης που είχε ενδιατρέψει, είτε τέλος στο διοικητικό έργο του. Οι εργασίες εκδίδονται κάτω από τον γενικό τίτλο «Ακηδεμόνευτοι Στοχασμοί», ο οποίος είναι εμπνευσμένος από το ίδιο το έργο του Ξανθόπουλου.

Ο Ξανθόπουλος έφυγε στις 3 Σεπτεμβρίου 2021, αλλά με το έργο που μας κληροδότησε παραμένει ζωντανός στο Ίδρυμα και ευρύτερα. Με τη σπάνια προσωπικότητά του, την εργατικότητα του, την επιστημονική γνώση και συγκρότησή του, και το διδακτικό του χάρισμα παραμένει στη μνήμη των εκατοντάδων συναδέλφων και των χιλιάδων μαθητών του. Στο Πολυτεχνείο λειτουργούμε πάντα με τον Εσωτερικό Κανονισμό που εκείνος έφτιαξε, καθώς και με το οργανωτικό πλαίσιο που εκείνος διάρθρωσε ή επεξέτεινε, ιδρύοντας, μεταξύ άλλων, και τη Σχολή Εφαρμοσμένων Μαθηματικών και Φυσικών Επιστημών. Θεραπεύουμε τα μεταπτυχιακά προγράμματα που ίδρυσε. Χρησιμοποιούμε τις κτηριακές και επιστημονικές υποδομές που θεμελίωσε ή ολοκλήρωσε.

Ο Θεμιστοκλής Ξανθόπουλος γεννήθηκε στην Αθήνα το 1936. Τελείωσε το Βαρβάκειο Πρότυπο Σχολείο. Σπούδασε στη Σχολή Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ, απ' όπου πήρε το πρώτο του δίπλωμα, καθώς και στην Εθνική Σχολή Μηχανικών της Τουλούζης στη Γαλλία, όπου πήρε τον τίτλο του Υδραυλικού Μηχανικού, Πιστοποιητικά Σπουδών στον τομέα Φυσικής, και το διδακτορικό δίπλωμά του. Συνέχισε στο ίδιο πανεπιστήμιο μεταδιδακτορική έρευνα και ετοίμασε την υφηγεσία του, την οποία ακολούθως υπέβαλε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ξεκίνησε την ακαδημαϊκή του καριέρα στην Ελλάδα το 1965 ως Υφηγητής, και μετά Έκτακτος και Τακτικός Καθηγητής της Υδραυλικής στην Πολυτεχνική Σχολή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ήδη στα πρώτα του ακαδημαϊκά βήματα (1966) εξέδωσε το βιβλίο «Μαθήματα Υδραυλικής Τόμος Ι – Εισαγωγή εις την Θεωρητικήν Υδραυλικήν» για τους φοιτητές πολιτικούς μηχανικούς. Στην παρουσίαση του αντικειμένου αυτού εισήγαγε για πρώτη φορά στην Ελλάδα τον τανυστικό λογισμό, ενώ ανέπτυξε τη ρευστομηχανική ως τμήμα της μηχανικής του συνεχούς μέσου. Ακολούθησαν και άλλοι τόμοι θεωρητικής και εφαρμοσμένης υδραυλικής, καθώς και σύγγραμμα τανυστικού λογισμού, τον οποίον δίδαξε στο πλαίσιο μαθήματος προχωρημένων μαθηματικών. Το 1972 εξέδωσε το σύγγραμμα «Μαθήματα Στατιστικής Υδρολογίας», όπου για πρώτη φορά στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο εισήγαγε την πιθανοτική προσέγγιση στη μελέτη των υδρολογικών διεργασιών.

Το 1975 άφησε τη θέση του στη Θεσσαλονίκη, έχοντας εκλεγεί Καθηγητής Υδρολογίας και Υδραυλικών Έργων στη Σχολή Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι την αφυπηρέτησή του το 2004. Στη νέα του θέση ασχολήθηκε με εφαρμοσμένα θέματα υδραυλικών έργων και υδρολογίας, για τα οποία συνέγραψε σειρά πανεπιστημιακών σημειώσεων. Το 1984

εξέδωσε το σύγγραμμα «Εισαγωγή στην Τεχνική Υδρολογία» που το 1996 το διαδέχτηκε το σύγγραμμα «Τεχνική Υδρολογία» (με συσυγγραφέα τον Δ. Κουτσογιάννη).

Διετέλεσε Πρόεδρος της Σχολής Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ (1983–1985 και 1995–1997) και Πρύτανης του ΕΜΠ (1997–2000, 2000–2003), δύο φορές εκλεγμένος σε καθεμιά από αυτές τις θέσεις. Υπήρξε ο ιδρυτικός Διευθυντής του Εργαστηρίου Υδρολογίας και Αξιοποίησης Υδατικών Πόρων και ο ιδρυτικός Διευθυντής του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Επιστήμη και Τεχνολογία Υδατικών Πόρων».

Παράλληλα με την πανεπιστημιακή του δραστηριότητα, θήτευσε σε τομείς εφαρμοσμένης τεχνολογίας και δημόσιας διοίκησης. Υπήρξε Μελετητής και Τεχνικός Σύμβουλος στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα της χώρας και στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (1960–1988), καθώς και Γενικός Διευθυντής της ΔΕΗ (Ιούλιος 1989–Απρίλιος 1993).

Μετά την αφυπηρέτησή του από το ΕΜΠ διετέλεσε Υφυπουργός Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (Μάρτιος 2004–Σεπτέμβριος 2009). Το έργο του σε αυτή τη θέση αποκρυσταλλώνεται και απαθανατίζεται στους αυτοκινητόδρομους της χώρας, για τους οποίους κυρίως εργάστηκε ως αρμόδιος Υφυπουργός.

Από το 2009 και μετά, ως Ομότιμος Καθηγητής της Σχολής Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ αφιερώθηκε στο πνευματικό του έργο, που ποτέ δεν είχε εγκαταλείψει και που τον ανέδειξε σε μελετητή και διανοητή ευρύτερων περιοχών της γνώσης: ιστορίας, φιλοσοφίας, κοινωνιολογίας και πολιτικής. Η σύνθεσή του εκδόθηκε στο τρίτομο έργο του «Homo Sapiens. Ρέκβιεμ με κρεσέντο; Homo Sapiens, ο τελευταίος του γένους των Ανθρώπων» (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ, 2017–2020). Το έργο αυτό περιγράφει ο ίδιος στο αυτοβιογραφικό του επιμύθιο που δημοσιεύεται παρακάτω.

Δημήτρης Κουτσογιάννης, Νίκος Λαγαρός, Ανδρέας Μπουντουβής

Απόσπασμα από το Αυτοβιογραφικό Επιμύθιο του Θεμιστοκλή Ξανθόπουλου¹

[...] το σημαίνουν και ωφέλιμον επί της ουσίας είναι να μάθεις να λειτουργείς ως ταπεινός διάκονος του εμβλήματος του Διαφωτισμού, όπως το συνόψισε με δυο λέξεις το 1784 ο Ιμμάνουελ Καντ: Sapere aude! Τόλμα να μαθαίνεις, χρησιμοποιώντας τις όποιες δυνατότητες του δικού σου μυαλού, χωρίς ενδιάμεσους κηδεμόνες – υποβολείς. Βρες, δηλαδή, το θάρρος να εμπλουτίζεις τις γνώσεις σου αναζητώντας αυτούσιες τις πηγές της σοφίας που ανάβλυσαν και αναβλύζουν από συνανθρώπους σου. Μετά την πρώτη συνειδητοποίηση των παραπάνω κατά τη δεκαετία του '70, έχω γίνει αλλεργικός

- στην ατμόσφαιρα των καταφυγίων και της προβολής που προσφέρουν στα μέλη τους τα πάσης φύσεως δόγματα και λόμπι,
- στη στομφώδη χρήση του τίτλου «επιστήμονας»,
- στους γενικόλογους κοινωνικοπολιτικούς χαρακτηρισμούς – αφορισμούς.

Επιχειρώ με δράσεις ήπιας κοινωνικής ενθάλπις, δηλαδή χωρίς άσκηση ex officio πίεσης να επικοινωνήσω «ενεργειακά» με τους συνεργάτες και συνομιλητές μου. Θέτουμε από κοινού ως αναγκαία αρχική συνθήκη τη διαφύλαξη της ακηδεμόνευτης κοινοτικής μας συνείδησης.

[...]

Με το ξεκίνημα του 21ου αιώνα έζησα τις οδυνηρές επιπτώσεις από την επιβολή του δόγματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με θύμα και το πρώτο τη τάξει δημόσιο αγαθό και αναπτυξιακό πυλώνα κάθε κρατικής οντότητας, τα δημόσια πανεπιστήμια. Κινητοποίησα τότε με την ιδιότητα του Πρύτανη ΕΜΠ τα ελληνικά πανεπιστήμια σε κοινές δράσεις προς τα αρμόδια όργανα της χώρας μου και της ΕΕ. Χάρη στη συστράτευση συναδέλφων και φοιτητών, αποφεύχθηκε η γενική υποβάθμιση της δομής και του περιεχομένου των σπουδών στα υπάρχοντα ήδη ελληνικά πανεπιστήμια. Εν όψει της συνεχιζόμενης από την ΕΕ νόθευσης και εμπορευματοποίησης της πανεπιστημιακής – και όχι μόνο – δημόσιας παιδείας, το 2005 παρουσίασα το πρώτο μου δοκίμιο με τίτλο «Ελληνική Παιδεία: δοκίμιο εξορθολογισμού και ανασυγκρότησης» (Εκδόσεις Gutenberg).

[...]

Μετά από ερευνητική δουλειά δέκα χρόνων ολοκληρώθηκε, χάρη στην ανεκτίμητης αξίας συμβολή συνεργατών και φίλων συστρατευμένων στο sapere aude, η συγγραφή τρίτομου δοκιμίου αποδεικτικής φύσεως με απαγωγικούς – κατά κανόνα – συλλογισμούς. Υπό τον γενικό τίτλο «Ρέκβιεμ με κρεσέντο;» κυκλοφόρησε τον Ιούλιο του 2020 από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.

Το όλο εγχείρημα

- θεμελιώθηκε στη συστηματική παρουσίαση και κριτική επισκόπηση της προϊστορικής και ιστορικής μας πορείας με 2070 υποσημειώσεις με βιβλιογραφικές κυρίως αναφορές,
- εμπλουτίστηκε με εμπειρίες μισού και πλέον αιώνα στα ελληνικά και διεθνή εκπαιδευτικά – ερευνητικά δρώμενα και το ευρύτερο κοινωνικό και παραγωγικό γίνεσθαι,
- καταλήγει σε συγκεκριμένες προτάσεις για τη χάραξη και διάνοιξη κατά τον τρέχοντα 21ο αιώνα ρεαλιστικής εξόδου από το σχετικά πρόσφατο δυσπνοϊκό παραλήρημα παγκόσμιας εμβέλειας, την εφιαλτική κατάληξη ενός κακόηχου ρέκβιεμ με κρεσέντο.

Το τελικό πρόταγμα συνοψίζεται στον υπότιτλο του Γ' Τόμου:

«Εγκλωβισμένοι σε δεσποτείες και δίνες της τεχνητής Παγγαίας και Πανθάλασσας, χειραφετηθείτε».

¹ Μετά την ολοκλήρωση της έκδοσης του τρίτομου συγγράμματός του, τον Ιούλιο 2020, και μέχρι τον θάνατό του, ο Θ. Ξανθόπουλος αφιέρωσε τον χρόνο του στην παραγωγή μιας δομημένης εκτενούς περίληψης με εικονογράφηση αυτού του συγγράμματος, υπό μορφή παρουσιάσεων με διαφάνειες. Το έργο αυτό αναρτήθηκε πρόσφατα, με επιμέλεια συνεργατών του στη διεύθυνση <http://www.itia.ntua.gr/2161/>. Το απόσπασμα από το από το Αυτοβιογραφικό Επιμύθιο προέρχεται απ' την εισαγωγική παρουσίαση αυτού του έργου.